

ima), da ne terorizira svojih bližnjih in ožjih sorodnikov (če jih ima), da ne špeca in rovari proti svojim znancem, polznancem, prijateljem in neznan-
cem (če jih ima), da ne muči živali (če jih ima), da se trudi po svojih
zmožnostih in talentu »ščarati« kakšno novo literarno zadevo (če jo lahko),
slovenski pisatelj naj se trudi, da ne bi bil samo in zgolj slovenski pisatelj.

Franjo Frančič

Parecag 29. 8. 1990

P. S.

Prišel je sosed kmet, seveda sem mu ponudil malvazije. Kaj spet pišeš? me
vpraša, ne bi šla raje delat na njive, *delat?!!*

In greva.

Slovenci nismo prijeten narod

Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!

Ivan Cankar, 1910

Vinko
Möderndorfer

Ko je Ivan Cankar pisal svoje spise, najbrž ni posebno mislil na to, kako v bistvu razkrinkava in neusmiljeno kaže slovenski nacionalni značaj. In prav tako France Prešeren, brez dvoma eden največ-
jih pesniških duhov svetovne literature, je v svojih
Sonetih nesreče izpovedal ne samo tragiko svojega
življenjskega creda, temveč je tudi razkrinkal del
tistega nacionalnega značaja (ki je žal še vedno
v večini), ki ima moč, da preganja talente in nadpovprečne slovenske
duhove, prav tja do roba črnega obupa. Pesem Slovo od mladosti in ciklus
Sonetje nesreče sta najbrž najbolj tragični sliki in hkrati grenka obsodba
slovenskega »splošnega značaja«, ki stoji nasproti individualnemu, svobod-
nemu in nacionalno brezmejnemu pesniškemu duhu, kar je Prešeren ned-
vomno bil. Slovenstvo, kakršnega nam kažejo pesmi Slovo od mladosti in
Sonetje nesreče, je zadušljivo. Duši in tira v željo po Smrti. Kraji, kjer le
petica da ime sloveče, kjer človek toliko velja, kar plača, ali pa kraji, kjer je
lani slepar starino še prodajal, letos pa... kupi si graščino... takšni kraji na
vsak način niso kraji muz in pesniških genijev...

In žal takšni kraji spet nezadržno jezdijo nad nas. Vendar, vse to je del
slovenstva; del majhnega naroda »v predalpski senci«, ki ga je Prešeren,
eden največjih mož prav tega istega majhnega naroda, grenko občutil kot
težko pezo na svoji koži.

Na tem majhnem »koščku zemljevida« (kot bi rekel neki drug, prav
tako velik pesnik) so se rodili največji in najtemnejši verzi, kar jih pozna
svetovna literatura.

Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi,
 skrb vsak dan mu pomlajena nevesta,
 trpljenje in obup mu hlapca zvesta,
 in kes čuvaj, ki se nikdar ne utruji.

Verzi so se rodili iz muke in trpljenja, kot biser nekega zadušljivega nacionalnega okolja – kot splošna slika obupa, da bi jo kasneje (v isti pesmi) pesnik lahko zapel konkretneje. . .

tja, kamor *moč preganjavcev* ne seže,
 tja, kamor *njih* krivic ne bo za nami,
 tja, kjer znebi se človek vsake teže. . .

Kot da bi pesnik iz splošne stiske in obupa prešel na konkretne ljudi. Prav zanimiva in zelo tipična »paranoja«, ki venomer odkriva prav konkretne zarotnike in preganjalce, »paranoja«, ki jo uspešno razvija in producira slovensko okolje in jo tudi danes srečamo vsepovsod (tudi v parlamentu).

Najbrž ni slovenskega ustvarjalca, ki ne bi včasih, v trenutkih črnega obupa nad majhnimi, lokalnimi, strašno privatnimi, in tako zelo slovenskimi razmerami občutil prav isto. Prav isto, kar je občutil veliki pesnik pred sto in več leti.

Slovenstvo je včasih lahko težka mora. In prav ta težka mora lahko včasih rodi biser.

Zanimivo (in seveda tudi žalostno) pa je predvsem to, da se v teh sto letih pravzaprav ni nič spremenilo. Nasprotno, zadnji »parlamentarni« dogodki kažejo na to, da se vračajo nekakšni samozadostni, meščanski (v slabem smislu besede), klerikalno ideološki časi. Vračajo se časi »sprenevedave« Resnice, za katero je že Cankar (pred osemdesetimi leti) verjel, da so ji dnevi šteti.

Kultura, ki pravzaprav osmišlja majhne narode, in naš narod je eden izmed najmanjših, je spet potisnjena na rob eksistence. Črn obup (malo paranoičen – toda paranoja je tako slovenska) je spet pred vrati. To, da zgodovina, ta učiteljica življenja, pravzaprav redko kaj nauči, to nam je iz dneva v dan bolj jasno, tej frazi pa se zdaj pridružuje še ta, da nas tudi literatura ničesar ne nauči.

Največja analiza slovenskega duha in slovenskega nacionalnega karaktera je prav v literaturi. Zato so pisatelji mnogokrat objektivnejši in prodornejši od zgodovine, ki je žal prevečkrat v službi političnega sistema. Mnogokrat se je zgodilo, da so se »družbene spremembe« zgodile najprej v literaturi. Pisatelj, umetnik, je s svojo umetniško intuicijo prišel do frapantnih zaključkov in mnogokrat je s svojo umetnostjo do temeljev pretresel Svet. Na vsak način – sugestivnost umetnosti je mnogo bolj udarna od trenutnih političnih akcij.

Pisatelj je nekakšen »dežurni psiholog« razmer, občutljivi analitik, včasih pa je s svojo literaturo lahko tudi aktivni »revolucionar« v spreminjanju danih razmer. In prav to se je v slovenski literaturi vsaj dvakrat zgodilo. Prvič v narodnoosvobodilni borbi in drugič v novejšem času, ko so pisatelji zelo pripomogli k spremembi sistema.

Seveda pa, ko govorimo o Prešernu, mislimo predvsem na tisto glo-

boko človeško, psihološko, pesniško izkušnjo in osebno razočaranje, ki ga je doživljal Pesnik, kot sin Naroda.

Pesnik je doživljal ignoranco posebne, slovenske sorte; doživljal je to, da njegovo delo ni bilo pravilno vrednoteno, z občutljivostjo pesnika se mu je kazalo slovenstvo kot hinavstvo, »potrošništvo« posebne sorte, občutil je majhnost razmer na poseben, kritičen način. Duhovne vrednote na tem koščku zemljevidu pač nikoli niso bile posebej čislane. Ustvarjalni duh je polnil slovenski sod brez dna, in obup, ki ga je Pesnik vedno bolj spoznaval, je bil tako posebno slovenski. To spoznanje nacionalne, narodove specifike in karakterja je najbolj boleče.

Pisatelj najbrž lahko v določenem času s pravo besedo povzame utrip političnega trenutka, lahko je dejaven v tem smislu, da njegova beseda osmisli kakšno politično dejanje; pisatelj lahko premakne misel v akcijo, ne more pa hipno, trenutno vplivati na globlji, psihološki karakter naroda. Lahko ga samo opiše. In Prešeren je v svojih zrelih letih spoznal in opisal najbolj uničevalsko barvo slovenskega narodnega značaja. Majhno in poni-glavo nevoščljivost, indiferentnost naroda do svojih največjih duhov. V primerjavi s Cankarjem, ki se je s svojimi igrami dejavno postavil po robu razdiralnemu in klerikalnemu narodnemu značaju, se je Prešeren samo grenko umaknil.

Slovenska drobna in drobnjakarska pamet, ki je srečna zgolj na svojem majhnem in privatnem teritoriju, pamet, ki so ji vedno pravzaprav vladali iz spovednic, takšna zaplankana pamet je mnogo bolj nevarna od še tako represivnega političnega sistema. V takšni indiferentnosti se izgubljajo duhovi in obešajo pesniki.

Nacionalni karakter se namreč gradi skozi zgodovino, skozi nacionalno samobitnost in najbrž tudi skozi državotvornost. Skozi avtohtono politično misel in skozi politično samozavest. Verjetno se literatura »velikih« narodov, ki imajo dolgo in pestro državotvorno zgodovino (in s tem tudi drugačno samozavest), verjetno se literatura takšnih narodov več ukvarja z literarnimi zvrstmi, ki niso tako zelo vezane na narod in nacionalno bit. Ni najbrž naključje, da slovenska literatura še ni odkrila žanrskih literatur (nekaj takšnih poskusov lahko zasledimo v zadnjih desetih letih, kar pa kaže na znatno spremembo narodne zavesti in družbe, ter na politično »odmrznitev«, ki je tudi končno pripeljala do spremembe sistema).

Najbrž bo preteklo še mnogo časa, preden bo ta narod drugačen v odnosu do kulture, kot je bil v Prešernovih časih. Še vedno ni nikakršnih objektivnih meril in kulturniška indiferentnost še vedno ruši razlike med kulturnimi kvaliteta. Pravzaprav med »slabim« in »vrhunskim«, in to na vseh področjih, ni skoraj nikakršne razlike. In temu je na vsak način kriva vsesplošna in samozadovoljna indiferentnost.

Tak odnos do kulture je pravzaprav logičen. Prekratek čas je pretekel od prve strnjenosti slovenstva, ki jo je ustvarila narodnoosvobodilna borba in tudi avnojska Jugoslavija (kakršnakoli je že bila), pa do danes. Po vojni se je kljub vsemu prvič izpostavila celovita in strnjena država Slovencev in s tem je tudi kultura pričela dobivati novo funkcijo. Vsaj na videz. In najbrž zato ni naključje, da so se v šestdesetih letih pojavljale oblike literature, ki niso bile tako zelo vezane na nacionalne teme. Kultura je v NOB odigrala svojo pomembno funkcijo, ki se je osmislila tudi v obliki Socialistične države Jugoslavije. Za nekaj časa je literarna, kulturna, akcijska angažiranost zamrla. Prostor so dobile druge, manj nacionalno pomembne teme.

Verjetno je temu pripomogla tudi represivnost sistema, ki najbrž v nekem obdobju ni dovoljeval družbene kritičnosti in družbene angažiranosti Kulture in literature.

Seveda je bila angažiranost slovenske literature na strani OF in NOB maksimalno pozitivna. Najbrž ni v svetu takšne silovite in narodovi »odrešitvi« zavezane literature, kot je bila literatura, ki je nastajala v narodnoosvobodilnem boju. Kajuh in njegovi udarni, vendar še vedno tako zelo človeški verzi bodo, prav zaradi pozitivnosti ideje, ob kateri so nastajali, preživeli vse anekdotične trenutke spravljive sedanjosti. Zavest, da je kultura izjemno pomembna pri oblikovanju naroda, da je vsaj tako pomembna kot politične akcije, če ne še morda bolj, je bila prisotna v celotnem obdobju narodnoosvobodilne borbe, iz katere naj bi narod prišel strnjen in samozavestnejši. Takšna samozavest, kot jo je oblikovala literatura v NOB, je bila slovenskemu narodu tuja. In na vsak način je literatura v kreiranju slovenske države in samozvesti prispevala ogromno. Seveda ne smemo pozabiti, da je bila v nekem obdobju »nekakšnega povojnega socializma«, ki je požrl mnogo lastnih otrok, literatura tudi mnogokrat zlorabljena. Vendar pa je kljub vsemu literatura v NOB bila izrazito poštena in iskrena. Tudi veliko število pisateljev, ki so padli kot slovenski partizani, izpričuje, da je bila takratna literatura zavezana poštenim stvari, da je bila NOB moralno in nacionalno poštena in izrazito pozitivna akcija. Ta zavest o pomembnosti literature in kulture se je kazala tudi v imenih slovenskih partizanskih brigad in odredov, ki so po večini nosili imena slovenskih kulturnikov in pisateljev (ni mi znano, da bi bila domobranska vojska podobno čutila do slovenske kulture, kar pa je glede na vsebino domobranskega boja popolnoma razumljivo).

Veliko in napihnjeno »dejanje vseslovenske sprave« je v svoj spravljaški krog nasilno potegnilo tudi vse tiste ljudi (predvsem mlade), ki so rojeni mnogo po letu petinštrideset in se nimajo s kom in za kaj spravljati – to dejanje sprave je subjektivno kriminaliziralo neko določeno zgodovinsko obdobje in hkrati z njim tudi kulturo, literaturo tega obdobja. Vendar, nihče se ni oglasil. Niti zgodovinarji, še manj literati. Je že tako, da slovenski pisatelj skrbi predvsem za svojo literarno večnost (tako tipično slovensko, žal). Sprava je bila enostranska in prav tako slaboumna, kot je bilo slaboumno preteklo, pedagoško poveljevanje partizanskega boja in njegove kulture. Seveda s to razliko, da je slovenski narod v zadnjem desetletju (in več) že krepko prestopil v mnogo bolj »objektivne sfere Resnice«. Sprava zato pomeni korak nazaj. Korak v tisto že davno minulo obdobje, ko je veljala samo ena in edino prava resnica in s tem tudi ena sama in edino prava kultura. Bela politika se je zato kmalu pokazala kot mnogo bolj nasilna in brezobzirna od svoje rdeče predhodnice.

S to enostransko spravo, s katero bo brez dvoma pometla bodoča in objektivna zgodovina, je bil enostransko razvrednoten tudi del partizanske kulture slovenskega naroda.

Drugič je slovenska literatura (kultura) posegla v politični prostor prav v zadnjem času. Seveda so se procesi »demontaže političnega sistema« v literaturi dogajali že mnogo let, preden se je lahko verbalizirala prava politična misel, ki je vodila v strankarski pluralizem. Literatura, kot tudi druge zvrsti umetnosti, predvsem gledališče in dramatika, so v zadnjih desetih letih skozi svojo umetniško govorico in jezik pripravljale (najbrž zelo spontano) teren novih političnih teženj. Umetnost je bila (saj tako se

zdi) mnogo pred časom. Upal bi si celo trditi, da se je sodobna strankarska in politična misel oblikovala prav ob določenih literarnih, dramskih in gledaliških izdelkih. Spomnimo se samo cele vrste gledaliških dramskih besedil in predstav (tudi drugod po Jugoslaviji), ki so odpirale tako imenovane teme. Začelo se je z dramskimi besedili o »informbiroju«. Veliko od teh dramskih izdelkov »umetniško« ni preživelo, bili so pač samo besedila, ki so reagirala na neko določeno situacijo. Odpirala so vprašanja in včasih dajala tudi odgovore nanja. V tistem določenem trenutku so to bila ne samo zelo uspešna besedila, bila so tudi »bistvena«. Večino od teh besedil najbrž ne bomo v gledališču nikoli več igrali, ampak to sploh ni več pomembno, pomembno je samo to, da je literatura v določenem politično zrelem trenutku spregovorila o stvareh na dramatičen, prepričljiv in mnogokrat umetniško kvaliteten način, s tem pa sprožila globoke spremembe v političnem, družbenem življenju. Tu je odigrala literatura, umetnost, veliko in pomembno vlogo.

Seveda se je to dogajalo neprestano. Neprestano je bil prisoten kritičen in brezkompromisen pisateljski (Umetniški) duh, ki je »spregledal« sistem in nas skozi svojo literaturo o tem ves čas obveščal. Kocbekova literatura, res da v zgodnjem obdobju polna šifer in metafor, je bila takšna prenikava in poštena literatura, ki je neprestano, za ceno obstoja, izpovedovala Resnico.

Resnica – naj se še tako patetično sliši – pa je smisel vsakega umetniškega ustvarjanja. Resnica in prepričljivost!

Ne smemo seveda pozabiti drugih avtorjev, ki so tudi »spregledali« sistem. Pravzaprav je vsa svetovna literatura polna avtorjev, ki so bili pronicljivejši od politikov, ki so bili s svojimi idejami pred aktualno politično mislijo. Zato se politični sistemi pravzaprav najbolj boje umetnikov disidentov. Država in Umetnik disident – dva nasprotujoča si pojma, dvojce popolnoma različnih svetov, a vendar sta si nekako v tesni povezanosti. In naj si dovolim cinično misel – da so totalitarni sistemi kljub vsemu ustvarjalno delovali na določeno zvrst literature – na disidentsko.

V Sloveniji je razmerje Oblast – Umetnik bilo manj tragično kot v drugih, podobnih sistemih. Razumnost politične garniture je s svojim popuščanjem, ki v podobnih sistemih ni bil v navadi, omogočila, da se je razvijala pluralistična literarna in politična misel. Pravzaprav sem prepričan, da je »sistem« prav v literarnem in novinarskem popuščanju našel ventile svojega sestopa. Spomnimo se, kolikokrat smo kakšno aktualno politično misel ali zahtevo prvič slišali skozi literaturo, gledališče, pesem, esej, aforizem, potem pa tudi skozi usta politikov. Literat pač bolje in sugestivneje oblikuje določene misli. In tudi pesnikova beseda ima mnogokrat udarnejši in bolj zavezujoč pomen.

V poeziji se je tako rodilo kar nekaj besedil, ki so v literarni obliki govorile o slovenstvu in o težki mori slovenstva. Če se samo spomnimo Zlobčevih Slovenskih sonetov, pesmi Kontrapunkt revolucije in pesmi Brez prihodnosti ali pa Fritzeve pesniške zbirke Okruški sveta, ki je v obravnavanju slovenstva pravzaprav prelomnica. Vsak zgodovinar, vsak analitik, ki se bo ukvarjal z obdobjem političnih sprememb v Sloveniji, najbrž ne bo mogel mimo velike povezanosti političnih dogodkov in literarnega ustvarjanja v tem obdobju. Pesniška zbirka Okruški sveta je ne samo ena najboljših Fritzevih pesniških zbirk, pač pa je tudi knjiga, ki podobno, kot so Prešernovi Sonetje nesreče tragično naslikali slovenski nacionalni značaj, upes-

njuje obup slovenske (takrat še) politične odvisnosti, ujete v predalpsko senco svoje lastne majhnosti, ki bo sama sebe zradirala, tako da kmalu ne bo nihče več vedel, za čim je jokala Lepa Vida.

Kasneje so se pojavile še mnoge zbirke in tudi posamezna besedila, ki so prav tako pogumno posegala v slovenstvo in v politično sceno. Ventil in tudi izvir novih vsebin na temo slovenske pomladi je bil z Okruški sveta tako odprt.

Literatura (Umetnost) je bila, in še vedno je, tesno povezana s spremembami tako v družbi kot v kreiranju slovenskega nacionalnega značaja. Po prvih parlamentarnih in svobodnih volitvah morda še bolj kot kadar koli doslej.

In ravno zaradi »usodne« povezanosti slovenske kulture s samim bistvom naroda, je še posebej zaskrbljujoč odnos t.i. »nove oblasti« do kulture. Pravzaprav nobena od strank, ki so se v predvolilnem boju potegovala za oblast (žal tudi komunisti ne), ni imela v svojem »programu« jasno izpisanega kulturnega načrta. Kot da so prišli časi, ko je pomembna samo politika.

Ker so se vse »nove« stranke v svojem predvolilnem boju po večini ukvarjale predvsem z antikomunizmom, ki naj bi jih pripeljal na oblast, jim kultura preprosto ni bila pomembna. Tako se je zgodilo, da je kultura, ki je pravzaprav ustvarila intelektualen teren za prehod v drugačen, demokratičnejši sistem, enostavno izvisela. Genocid, ki se dogaja nad kulturo v novih demokratičnih časih, je pravzaprav genocid nad slovenstvom. Saj slovenstvo, nacionalno zavest in narodov karakter (po Cankarju) ne oblikuje politična garnitura, ki pride in gre, temveč je to dolgotrajen proces, v katerem ima najpomembnejšo vlogo prav kultura. Narode v vsej njihovi moralno-kulturno-prosvetiteljski veličini gradijo predvsem Shakespearji, Goetheji, Cankarji, Krleže in drugi veliki narodni umetniki. Nikakor pa ne trenutni politiki. Politiki so lahko samo »ponižno« v službi kulture in s tem tudi v službi narodovega bistva. In prav nova slovenska »demokracija« je pokazala, kako lahko pridejo na »oblast« neprimerni politiki-gasilci. Tudi demokracija ima žal svojo negativno selekcijo.

Iz »gnilega socializma« zdaj z vso destruktivno vehemenco (kako zelo slovensko!) prehajamo v »gnili kapitalizem«, ki ga, vsaj v taki obliki, kot ga reklamira »nova oblast«, niti v »gnilem kapitalizmu« ne poznajo več. Vsakemu »gnilemu kapitalistu« je čedalje bolj jasno, da je prihodnost zapisana socialni državi, lahko rečemo tudi – socializmu! Slovenci pa smo, kot majhen narod, v svoji vehementni reakcionarnosti za hip (upam, da ne usoden) pozabili na kulturo. »Kultura slovenskega naroda«, ki mnogo raje, kot svoje domače pisatelje, čuva na svojih policah vsakovrstne priručnike, ilustrirane enciklopedije in pogrošne, uvožene galofaks romane, kultura tega naroda pač ne more biti tržna. Kultura majhnih narodov je prestiž posebne vrste. Prestiž, ki je za obstoj narodove identitete in samozavesti nujen kot kri, ni in ne more biti namenjen trgovanju.

»Veliki« Stalin je nekoč dejal, da je za sovjetsko kulturo čista izguba, da letno posname dvesto igranih filmov, saj jih je od vseh teh dvesto samo deset dobrih. Mnogo ceneje bi bilo, če bi vendar kar takoj posneli samo teh deset dobrih filmov.

Kako kruta anekdota!

In kako zelo tipična za samovšečno, oblastniško in narcisoidno politično pamet.

Žal so nekatera slovenska gledališča že prisiljena v to, da razmišljajo o ukinitvi ene predstave. Z »razno-raznimi ukinitvami« pa imamo grenke izkušnje. Namreč, nikoli se narejena škoda »ukinitve« ne popravi več. Gledališče pa je v bistvu prav tista kolektivna umetnost, ki je včasih odvisna tudi od kvantitete želja in dela. In najbrž prav tista živa in trenutna umetnost, ki ima lahko na publiko največji in najbolj trenuten vpliv. Gledališče je živ organizem in ima možnost, da reagira na družbeno situacijo takoj. Bodisi kot kritika ali kot apel.

Spominjam se, kako smo v Celjskem gledališču uprizarjali Brechtovo Beraško opero. Bilo je ravno v tistem času, ko se je pravzaprav pričela slovenska pomlad. Zaprli so Janeza Janšo (ja, prav tega Janšo!). Tudi junak Beraške opere je zaprt, zaprt v železni kletki, v skorumpiranem in goljufivem pravnem sistemu. Spominjam se, kako so bile Brechtove besede žive, kako je cela dvorana čutila isto, kako je otrpnila ob brezizhodni usodi Brechtovega junaka. Srce publike in srce glavnega junaka sta bila z isto močjo. Besede, literatura je nenadoma dobila svojo konkretno in zemeljsko razsežnost. Svet in gledališče sta se zlila v eno. Stavki, misli, predvsem tisti o pravičnosti sodstva, so postali eksploziv. Združila se je literatura z živo močjo življenja.

Takrat sem prvič spoznal čudežno, živo in tudi udarno moč Umetnosti (Kulture). Spoj gledališke literature in ljudi v parterju je bil eksploziven in dejaven. Sprostila se je še dodatna moč vsebine in literature.

Skratka: literatura, ne samo, da oblikuje narodovo zavest in narodov karakter, lahko je tudi dejavna (in tudi nevarna) kritika političnega sistema in časa. In če se končno povrnemo k Cankarju in k njegovim gledališkim igram, ki so prav z »novim« slovenskim strankarskim pluralizmom doživele ponovno rojstvo, lahko ugotovimo naslednje:

Cankarjeve igre smo uprizarjali neprestano, vendar je šele današnji trenutek dvignil Cankarjevo dramatiko na površje s popolnoma svežo močjo. Cankarjeva dramatika se nam nenadoma kaže kot dramatika politične vsebine in trenutka. Igra (komedija) Za narodov blagor je najbrž najbolj aktualna igra današnjega časa. To je razveseljivo in hkrati tragično.

Razveseljivo zato, ker je pač že napisana za današnje razmere in jo lahko takoj uprizorimo kot sodobno igro, kot sodobno politično satiro.

Tragično pa je predvsem zato, ker je zavest, da se stanje v slovenski družbi ni spremenilo, pravzaprav tragična zavest, še več, sodobna politična (lahko rečemo tudi demokratična) situacija je pravzaprav korak nazaj. In to nam kaže Cankarjeva satira. Velik korak nazaj v parterne, lokalne, privatistične, družinske spore, ki »pomenijo narodno politično situacijo«. In prav to nam izpričuje Cankarjeva komedija Za narodov blagor, ki je bila natisnjena v daljnem letu 1900, danes pa jo beremo kot najbolj aktualno in svežo politično komedijo. Seveda 'bi lahko kdo oporekal, češ da je to povsem logično, saj se je demokratičen sistem »prekinil« leta 1945 in se zdaj mora nadaljevati tam, kjer so ga pretrgali. Seveda pa bi bila takšna trditev velika demagoška laž. Dejstvo je, in to nam neusmiljeno kaže sodobni Cankar, da manjka temu narodu evropska širina in da so samouničevalske in demagoške sile v njem močno prisotne, in prav te sile je sodobni politični trenutek, žal, dvignil (najbrž samo za kratek čas) na površje. Uporni in s svojo glavo misleči žurnalisti Ščuke so, žal, redkost. To se čuti predvsem v tisti tihi diferenciaciji politično drugače mislečih, ki se vsak dan dogaja med nami. Že prvi zametki strankarskih razlik so naredili hude razdore med ljudmi.

Prepričan sem, da tega ni kriva samo petinštiridesetletna odsotnost demokracije, pač pa je to tisti temni del samouničevalskega, črnega, egoističnega, predvsem pa majhnega naroda. In kot pravi pesnik: »Kakorkoli računaš, biti majhen narod pomeni, da ni ljudi...« In neki drugi pesnik (iz nekega drugega, aktivnega časa) pa pravi: »O, če ljudi bi ne bilo pri nas, ljudi, ki ne ubogajo na vsak ukaz...« Dve sliki, dve podobi istega naroda. Dve resnici. Dva pola iste narodove slike. Prva kot ugotavljanje dejstev, kot racionalni povzetek za naprej, in druga, čustveno angažirana, široka in udarna. Iz obeh tako različnih in tako istih pesniških formulacij pa sledi, da biti majhen narod pomeni, obnašati se veliko in odprto. Bili smo hlapci, upam da bomo hlapci samo še v Cankarjevi igri. Prešernove pesimistične (pa vendar tako literarno bogate) ugotovitve so strašne. Cankarjeva satira in kritika sta brezkompromisni. »Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!« – nenadoma misel, ki je postala aktualna čez noč. Literatura nas opozarja s silovitostjo zgodovine! Literatura nas lahko ponovno osvešča in uči, da moderna država ne more temeljiti na simbiozi z nikakršno veroizpovedno usmeritvijo. In da samo kultura in umetnost lahko brezideološko gradita in spreminjata narodovo zavest.

Slovenci nismo prijeten narod. Predvsem nismo prijetni do samih sebe. In nova politična, pluralistična družba (in z njo tudi strankarsko-pluralističen šok) je, če v ničemer drugem, koristna predvsem v naslednjem:

- na površje so privrele prave in temne slovenske strasti in nam omogočile, da smo si lahko ponovno pogledali v pravi obraz. Morda nam bo to ponovno razkritje našega nacionalnega (ne preveč prijetnega) značaja omogočilo, da bomo gradili (in ne samo rušili) naprej...

- literatura je zazvenela drugače in bolj naravno. Nekatere besede so dobile spet svoj pravi smisel... in končno:

- nenadoma ima spet smisel biti socialist in komunist, saj – »Jaz verujem, da bo iz te brezprimerne preizkušnje izšlo prerojeno človeštvo! Bil bi hinavec in lažnjivec, če bi se imenoval socialista, pa bi v globočini svoje duše ne veroval v svoje ideale!« – Ivan Cankar, 1918 –

Alojz
Ihan

Boj za izstop iz sebe

Osnovni boj, ki ga moram bojevati za svojo literaturo, je boj proti napuhu. Boj za izstop iz sebe, za svoje izničenje, za trenutek, ko moja sredobežna sila postane enaka ničli in se preneha vmešavati v tok mojih zgodb. Nacionalno je vrsta napuha. Prejkone koristnega za življenje, morda celo nujnega napuha, brez katerega bi uplahneli kot preluknjane plavalne race, del nujno potrebne teže, ki nas

varno priklepa na zemljo, da ne odrčimo, ampak obdelujemo vrtove, čakamo pred vrati občinskih uradov in elegantno, brez pretirane bojazni prislanjamo telefonsko slušalko k ušesu. Na tej točki pa se mi pisanje zgodb ženevemkolikič kaže kot stanje, ki ni od tega sveta, ki se ne ravna po zakonih življenja, katerih del sem v devetindvajsetih letih že spoznal in se